

Kerkleer Bram van de Beek beweegt zich richting Rome¹

- door drs. Teun van der Leer -

Naar aanleiding van:

Strangers and Pilgrims on Earth. Essays in Honour of Abraham van de Beek. *Studies in Reformed Theology Vol. 22*, E. Van der Borght and P. van Geest (ed.), Brill Leiden 2012, 911 blz., €232,00

Lichaam en Geest van Christus. De theologie van de kerk en de Heilige Geest. dr. A. van de Beek, Meinema Zoetermeer 2012, 560 blz., €34,50

De redactie van 'Soteria' was vorig jaar niet de enige die op de gedachte kwam iets te doen rond de 65^e verjaardag van Bram van de Beek. Toen ons septembernummer in 2011, dat geheel aan zijn werk gewijd was, verscheen, waren Eddy van der Borght en Paul van Geest al druk bezig om de drukproeven na te kijken van maar liefst 56 door collega's en leerlingen van Bram van de Beek geschreven essays. Dat de auteurs uit elf verschillende landen afkomstig zijn en dat het boek in de Engelse taal is uitgebracht, zegt wel iets over de internationale betekenis van Bram van de Beek.

De titel van de bundel is goed gekozen: Vreemdelingen en pelgrims op aarde. Een goed gekozen titel, want dit is een motief dat het werk van Van de Beek (vanaf nu: VDB) in toenemende mate domineert. Verrassend genoeg voelt deze 'vreemdeling' VDB zich echter steeds meer thuis in Rome. Dat is althans mijn conclusie na lezing van zijn eigen ecclesiologie *Lichaam en Geest van Christus* (vanaf nu: L&G), die kort na dit *liber amicorem* verscheen.

Na twee inleidende bijdragen van kardinaal Simonis en PKN-scriba Plaisier, volgt het eerste deel onder de titel 'Abraham van de Beek: An Appraisal'. Deze bevat twee mooie overzichtsartikelen van VDB's leven en werk door zijn (voormalige) Leidse collega Gerrit de Kruijff en zijn Zuidafrikaanse collega uit Stellenbosch Dirkie Smit, gevolgd door een bijna dertig pagina's tellende bibliografie. Daarna volgen vijf thematische delen over achtereenvolgens Christus en Israël, eschatologie, de kerk, de schepping en godsdienstvrijheid.

Ik kies ervoor om een aantal van de artikelen uit het deel over de kerk te bespreken, om vervolgens uitgebreid in te gaan op zijn inmiddels verschenen ecclesiologie, die de auteurs van 'Strangers and Pilgrims' op hun moment van schrijven dus nog onbekend was. Het is boeiend om te zien hoe sommige auteurs al anticiperen op VDB's inzichten die al wel doorsijpelen in artikelen en in boeken als *Is God terug?* en *God doet recht*, al houden sommigen daarbij een slag om de arm: 'Any analysis of his ecclesiology is premature until he offers his elaborated view' (Van den Belt, 623).

Charismata en kinderdoop

Riemer Roukema (PThU, NT) gaat in op de kloof die auteurs uit de vierde eeuw (al) ervaren met de charismatische gemeente van 1 Korintiërs en hoe zij daarmee omgaan. De interessante uitkomst is dat de één de verschillen zoveel mogelijk minimaliseert en daarmee bagatelliseert, terwijl de ander het verlies van de manifestaties van de Geest zoals Paulus die beschrijft betreurt. Beide

¹ Uit: *Soteria* 29.4 (2012), 47-53

benadrukken echter dat de bijzondere gaven vooral bedoeld waren om ongelovigen te overtuigen, iets waar christenen van de vierde eeuw vooral de liefde, goede werken en heldere prediking voor inzetten.

Jacob van Beelen (PKN Gelderland) doet een dappere poging om bewijs voor de kinderdoop te vinden in het NT. Hij doet dit vanuit de Efezebrief, waarin de lezers als één kerk worden aangesproken, die delen in de ene Heer, één geloof, één doop. Eenheid is een centraal thema in Efeze, zo stelt hij terecht. Vervolgens betreft hij dit op de drie groepen in hoofdstuk 6: mannen en vrouwen, ouders en kinderen, meesters en slaven. Het *tekna* in 6:1 betekent weliswaar volgens de meeste commentatoren jonge kinderen of tieners, maar, aldus Van Beelen, dat sluit zuigelingen niet uit. Hier gebruikt hij het bekende *argumento ad silentio*, wat nooit sterke papieren heeft gehad. Wel benadrukt hij terecht dat de ene doop niet *mijn* doop is, maar de doop van Christus waarin wij worden meegedoopt. Vervolgens komt hij via een geweldige buitenbocht opnieuw bij gedoopte zuigelingen uit: 'Baptism means that we participate in Christ, in his death and in his resurrection, and thus in the forgiveness of sins and the resurrection and eternal life, and if we have to consider communities instead of single individuals, and if Christ also died for children, then baptism even of the smallest infant is that what must be assumed in the Letter to the Ephesians' (481). Maar de twee 'if's' en het 'assumed' maken de argumentatie bepaald niet sterker.

Is kerkplanting kerkbestrijding?

Zeer interessant zijn de artikelen van Henk de Roest (PThU, praktische theologie) en René de Reuver (PKN-predikant te Den Haag) over nieuwe wegen in de ecclesiologie. De Roest schrijft over de dramatische teruggang van de kerk in Amsterdam en over hoopgevende missionaire initiatieven die hierop mogelijk een antwoord zijn. In dat verband noemt hij gemeentestichtingsprojecten 'de onderzoeks- en ontwikkelingsafdeling van de kerk' (570). Op het moment dat hij dit schreef kon hij hooguit vermoeden dat VDB zich in zijn ecclesiologie zeer negatief zou uitlaten over kerkplanting. In een opsomming van tal van misstanden in de kerk, volgt als uitsmijter: 'Niemand schuwt meer het schisma en mensen planten zelfs(!) hun eigen kerk' (*L&G*, 184, mijn uitroepeten, TvdL). Later geeft VDB expliciet aan dat er zeer kritisch naar kerkplanting moet worden gekeken. De kerk is immers wereldwijd aanwezig en 'in zo'n situatie begint men geen kerk, maar werkt men in en door de kerk ter plaatse'. Volgens VDB is kerkplanting 'gewoonlijk niet meer dan particulier of denominationeel initiatief om naast de gemeente van Christus een eigen groep te beginnen. Dat is geen kerkplanting, maar kerkbestrijding, concurrentie met het bestaande lichaam van Christus' (*L&G*, 278). Op dit soort momenten verraadt VDB dat hij soms in een wat merkwaardig isolement theologiseert en waarschijnlijk volstrekt onkundig is van allerlei initiatieven op dit terrein juist vanuit de traditionele kerken. Zie bijvoorbeeld het bekende anglicaanse rapport *Mission-Shaped Church* (2004) en *Als een kerk opnieuw begint* (2008) met het merendeel van de auteurs uit de PKN, waaronder Henk de Roest. Die is dan ook veel positiever over kerkplanting en kerkvernieuwing. Hij laat zien hoe juist de door hem onderzochte projecten hoop op verandering en vernieuwing in zich bergen. Zijn empirisch onderzoek levert zelfs een heel aantal interessante sleutelfactoren op die van een stervende kerk een herboren kerk kunnen maken (zie op p. 571). Voor VDB is dat allemaal te doenerig en het neemt de crisis te weinig serieus. De crisis is immers een oordeel en 'onder een oordeel kun je alleen het hoofd buigen' (*L&G*, 182). We trekken te weinig de consequenties die nodig zijn, namelijk inkeer en buigen

voor God: 'Men probeert steeds weer van alles te doen om het tij te keren en men vervalt daarbij steeds weer in dezelfde patronen' (L&G, 183).

De Reuver dient VDB op dit punt van repliek met een pleidooi voor een realistische ecclesiologie. Hij geeft aan dat veel van VDB's kritiek op de kerk hout snijdt en zelfs profetisch is. Hij vergeet alleen, aldus De Reuver, de tweede mijl te gaan. Daarmee bedoelt hij dat VDB wel goed aangeeft wat er wringt, maar geen praktische uitweg biedt: 'His current criticism goes deep, but it doesn't reach far enough. It is radical, but has too little flesh on its bones. The second step towards realism is necessary to safeguard his ecclesiology from cynicism and to shelter it from being seen as a mystical flight into Docetism' (614). Ik vraag me af of dit verwijt van docetisme wel terecht is (VDB is in zijn theologie verre van docetisch), maar het is zeker waar dat VDB praktisch gezien weinig soelaas biedt. Overigens vind ik De Reuver's 'tweede mijl' dan wel erg mager, als hij die slechts invult met het bekende koppel 'believing' (waartoe VDB zich zou beperken) en 'belonging'.

Terug naar Rome of vooruit naar Jeruzalem

Henk van den Belt vraagt zich in een knappe analyse af wat de verschuiving van de nadruk op eenheid van gelovigen (zo in bijv. *Tussen traditie en vervreemding*, 1985) naar organisatorische eenheid veroorzaakt heeft. Van het laatste moet VDB in eerste instantie weinig hebben, die laat hij graag aan Rome. Het is een zaak van macht. In die zin noemt VDB de nadruk op organisatorische macht zelfs schismatisch! Ruim twintig jaar later noemt hij een verdeelde kerk 'ultimately a blasphemy' en suggereert hij dat alle christenen de bisschop van Rome zouden moeten accepteren als de leider van de universele kerk. Van den Belt wijst erop dat soms de context beslissend is. Ging het eerst over twee protestantse kerken in Nederland, later gaat het over de wereldkerk. In het eerste zou niet zoveel energie moeten worden gestoken, het is 'peanuts' vergeleken met het laatste. Wat dat betreft is VDB's lokale congregationalisme de keerzijde van zijn universeel episcopalisme. Vervolgens wijst hij erop dat VDB's voortgaande discussie met zijn leermeester Berkhof ook een rol speelt. Gaandeweg wordt VDB steeds kritischer over diens optimistische kijk op de geschiedenis: 'While VDB first started to argue from the given historical reality, he later takes his starting point in the eschatological reality in Christ and this makes unity normative' (629). Als doorslaggevend voor de verschuiving noemt Van den Belt VDB's ontdekking dat de oorspronkelijke tekst van Nicea het woordje 'in' bevat: 'Wij geloven *in* één heilige katholieke kerk'. Zo wordt ook VDB's ecclesiologie (vgl. zijn Christologie) sterk bepaald door de herontdekking van de Vroege Kerk en haar nadruk op werkelijke en materiële eenheid. Aan het einde van zijn artikel vraagt Van den Belt zich af of VDB's blik naar Rome geen vertroebelde blik is vanwege een blinde vlek die hij heeft voor Israël als volk van God en de nog uitstaande toekomst van dat volk. Jeruzalem speelt geen rol in zijn theologie, behalve als symbool van de eenheid van de kerk. Maar volgens Van den Belt kan de kerk nooit werkelijk één zijn, zolang de oudste broer Israël niet mee aan tafel zit. Daarom moeten we zijns inziens niet terug naar Rome, maar vooruit naar Jeruzalem, 'homesick for the coming kingdom' (634). (Overigens heeft Van den Belt tweemaal 'though' waar het 'through' moet zijn - onderaan 627 en halverwege 628 - wat tot merkwaardige betekenisverschuivingen leidt).

Geest en (in) ambt

Wie VDB's nieuwe boek *Lichaam en Geest van Christus* leest, vindt inderdaad bevestigd dat zijn theologische blik zich steeds meer richting Rome beweegt en

steeds nadrukkelijker wegkijkt van de vrije baptistisch-evangelische kerken en hun directe beroep op het Nieuwe Testament. Daarom formuleer ik vooral een aantal zeer kritische vragen bij een boek dat ik tegelijk nadrukkelijk ter lezing aanbeveel omdat het zeer consistent en krachtig een klassiek-katholieke kerkleer verdedigt die om kennisname, verwerking en debat vraagt.

Mijn eerste vraag ligt al direct bij zijn keuze om éérs over de kerk te spreken en dan pas over de Geest. Nu deel ik zijn huiver om de pneumatologie zo breed uit te laten waaieren dat die wordt losgezongen van de christologie, maar dat is nog wat anders dan de Geest van de weeromstuit zo'n beetje op te sluiten in de kerk, of eigenlijk in het ambt. Dat is de consequente uitkomst van VDB's keuze om het Nieuwe Testament (NT) te lezen door de bril van de kerkvaders in de eerste drie eeuwen, met als het om de ecclesiologie gaat een sterke oriëntatie op Ignatius ('waar de bisschop is, daar is de kerk') en Cyprianus (de kerk als moeder, buiten wie geen heil is). Waar ik me met Nieuwtestamentici als bijv. Schweitzer, Reiling en Dunn blijvend verbaas over de kloof die er is tussen de wereld van het NT en de vroege kerk, juist als het gaat om de ecclesiologie, ziet VDB hier een doorgaande lijn. Zaken als het bisschopsambt en de kinderdoop moeten naar zijn mening wel van de apostelen zijn overgeleverd, want anders was er wel meer protest tegen geweest. Ook hier vind ik dergelijk *argumento ad silencio* wel erg mager om zulke omstreden en in hun ecclesiologische consequenties verstrekkende noties te onderbouwen en uit te dragen. Terecht merkt VDB op dat de Schrift *aanzetten* (252) geeft voor een ambtelijke structuur. Maar dat is nog wat anders dan het ambt op hetzelfde niveau als de Schrift (en het Symbool) tot bewakingsinstrument van de kerk te maken.

Wat mijns inziens meer een randverschijnsel in het NT is dat per context onder leiding van de Geest zijn eigen gestalte mag krijgen, vormt voor VDB het hart. Hij gaat zelfs zover te zeggen dat aan het geordineerde ambt via de Woordverkondiging en de toelating tot de eucharistie 'de sacramentele toegang tot God en zo de sleutels van het hemelrijk zijn toevertrouwd' (206). De ambtsdrager is de instantie die de kerk bij Christus houdt in persoon, hij is 'de priester (waar is het priesterschap aller gelovigen ineens gebleven?, TvdL) van Christus' (207). Ambtsdragers mogen beslist niet democratisch verkozen worden, want als iedereen verantwoordelijk wordt voor de koers van de kerk, kan dat alleen tot chaos leiden (198). Maar één van de redenen waarom ik vermoed dat er kort na het NT zo snel gekozen is voor de verambtelijking ten koste van de charismatische gemeenschap, is juist die vermeende angst voor 'de chaos' als 'iedereen maar meedoet', wat mijns inziens vooral een gebrek aan vertrouwen is in het werk van de Geest in 'gewone' gelovigen.

Voor zover ik het kan zien ligt in het NT het primaat bij de charismatische participerende gemeenschap. *Allen* ontvangen de Geest, *allen* kunnen profeteren, *allen* zijn priester en *allen* delen in de verantwoordelijkheid om het lichaam op te bouwen in de liefde. Tegenover het enthousiasme van de Korintiërs dat tot zoveel conflicten leidde, heeft volgens VDB 'Christus aan de kerk het geordineerde ambt gegeven en dat is een zegen' (246). Het ambt wordt wel vaker 'verdedigd' met een beroep op 1 Korintiërs. De vraag is dan wel waarom Paulus zelf niet met die oplossing kwam. Juist in de Korintebrief noemt hij het niet, behalve via de lijst met charismata (apostelen, profeten, leraren). Op geen enkele wijze bekritiseert hij het charismatische op zichzelf. Hij reguleert het alleen. Zoals een verstandige overheid het verkeer niet afschaft als het een chaos wordt, maar het reguleert met regels, borden en verkeerslichten.

Het (noodzakelijke!) 'tegenover' in de gemeente is niet gefixeerd in een ambtsdrager, maar in het Woord dat door de Geest mij als een spiegel wordt voorgehouden via een andere broeder of zuster en uiteraard ook – maar niet exclusief – door een ambtsdrager. De hele gemeente heeft de roeping 'elkaar te vermanen'. Wie daar een duidelijke gave voor heeft kan - met erkenning daarvan door de gemeente - een ambt of een bediening worden toevertrouwd. Met andere woorden: het charisma bepaalt het ambt, niet andersom (zie opnieuw 1 Kor. 12). VDB hecht zeer aan het geordineerde ambt, waarbij tijdens de ordinatie het charisma geschonken wordt. Dat lijkt me eerder de uitzondering die de regel bevestigt (en die regel is dat de volgorde omgekeerd is).

Misverstanden rond congregationalisme

Het is een beetje lastig om vanuit het baptisme en het evangelicalisme het debat met VDB aan te gaan. In zijn *Woord vooraf* geeft hij eerlijk aan dat hij zich heeft moeten beperken als het gaat om het in gesprek gaan met het hele brede veld van de theologie en dat dus 'de Middeleeuwen, de oosterse kerken, het methodisme en het baptisme node worden gemist'. Dat is te begrijpen. Maar het is dan wel jammer dat hij desondanks vaak zo stellig is in wat volgens hem baptisten, evangelischen en charismatici geloven en daar een niet mis te verstaan oordeel over heeft. Waar worden deze oordelen dan op gebaseerd? In elk geval niet op een grondige kennis van zaken. Zo gooit hij evangelischen en congregationalisten regelmatig op één hoop, terwijl de meeste evangelische gemeenten helemaal niet congregationalistisch zijn (was het maar waar ☺). Het congregationalisme zelf komt nauwelijks aan bod (17 zinnen op p. 228) en wordt niet echt in z'n intenties gepeild. Hier wreekt zich dat hij zich voor zijn kennis van het congregationalisme en van het evangelische denken over de kerk vooral baseert op Ouweneel, die bepaalt niet representatief kan worden geacht (zie mijn artikel over diens kerkleer in *Soteria* 28.4, 45-49). Bovendien wordt al te gemakkelijk verondersteld dat de bisschop er bijna 'van den beginne' is geweest en het denken vanuit de plaatselijke gemeente waarin de Geest door allen kan spreken, pas een uitvinding van de 16^e eeuw zou zijn (248, 249). Om me nu verder maar tot de baptisten te beperken: die zijn niet pas na de methodisten ontstaan (maar ruim twee eeuwen eerder) en zijn zeker niet allemaal over een arminiaanse kam te scheren. Sterker: de meeste baptisten waren en een heel aantal zijn nog steeds voluit calvinistisch. Denk maar aan Bunyan, Gill, Fuller, Carey, Spurgeon, Oncken, Feisser, Nettles, Haykin, Lohuis, Washer, Carson en Piper (om er een paar te noemen). Zo gemakkelijk kun je de volwassendoop niet als een arminiaanse dwaling wegzetten, nog afgezien van de vraag of je kerkelijke groepen uit de 21^e eeuw kunt blijven labelen met begrippen die ontstonden in de geheel eigen context van de 17^e eeuw.

Dat is ook een hardnekkig misverstand dat bij VDB steeds weer opduikt: dat bij baptisten en evangelischen de menselijke keuze het een en het al is. En dat zij vooral door het individualisme worden aangestuurd. Wat het eerste betreft: zowel bekering als doop op belijdenis zijn *antwoorden* op wat de Geest in een mensenhart heeft gewerkt. God heeft het eerste woord, jazeker. Tegelijk hoort dat antwoord er wel helemaal bij en roept de Schrift daar ook voortdurend toe op. En wat dat veronderstelde individualisme betreft: daar was bij de vroege dopers in de 16^e en de baptisten in de 17^e eeuw al helemaal geen sprake van. De humor is eigenlijk dat baptisten minstens zulke gemeenschapsdenkers zijn als VDB en in hun ecclesiologie op een bepaalde manier heel dicht bij Rome staan (en op een andere manier heel ver er vandaan). Geloven is geloven in

gemeenschap en je verbinden aan de gemeenschap; zo is ook de doop gemeentevormend en zeker geen individuele daad. Het verstaan en de uitleg van de Schriften is ook geen kwestie van 'lees zelf je bijbeltje maar', maar het is een lezen in en met de gemeenschap om zo *samen* te onderscheiden waarop het aankomt ('discerning the mind of Christ').²

Lezen!

Ik raad zoals gezegd ieder aan dit boek goed te lezen. Het geeft een helder inzicht in een sterk sacramentele ecclesiologie die verbindend kan werken in het gesprek met Rome. Voor wie daaraan hecht is het zelfs een bemoedigend boek. Maar ook voor wie zoals ik een volstrekt andere ecclesiologische weg inslaat is het boek een aanrader. Het dwingt je immers je positie opnieuw te doordenken en aan te scherpen. En dat laatste is paradoxaal genoeg hard nodig, juist nu dit boek verschenen is!

² Zie mijn recensie van *Questions of Identity* in het septembernummer 2012 van dit blad, p. 63-64, en de daarin genoemde series van boeken die uitgebreid en zeer gedegen ingaan op geschiedenis en theologie van het baptisme. Voor een eerste oriëntatie zij met name aanbevolen uit de serie *Studies in Baptist History and Thought*, de delen 13 (Paul Fiddes, *Tracks and Traces. Baptist Identity in Church and Theology*) en 21 (Anthony Cross, Ruth Gouldbourne & Brian Haymes, *On Being the Church. Revisioning Baptist Identity*) en uit de serie *Centre for Baptist History and Heritage Studies*, Vol. 1 (Anthony Cross & Nicholas J. Wood, *Exploring Baptist Origins*) en Vol. 6 (Anthony Cross & Ruth Gouldbourne, *Questions of Identity*).